

NOTITIE CIRCUSDIEREN

Goed nieuws is geen nieuws

5 “Winschoten verbiedt circus met wilde dieren” kopten alle dagbladen december 2005 nadat de gemeente Winschoten het besluit had genomen om het evenementenbeleid aan te passen. Maar ook radio, TV en internetmedia besteedden ruime aandacht aan het besluit. Toen het gemeentebestuur van Winschoten in januari 2006 het verbod op eigen initiatief introk – omdat het verbod juridisch onhoudbaar bleek - maakte niemand daar melding van. Het voor de tweede maal instellen van een verbod mocht weer rekenen op veel aandacht van 10de media. Uitspraken van de rechter op 28 oktober 2008, de Raad van State op augustus 2009 of het daadwerkelijke gastspel van een circus met tijgers en olifanten in Winschoten tijdens het Paasweekeinde van 2010 lieten zien dat de media wederom geen aandacht schonken aan het einde van het Winschotense circusdierenverbod... Zo werkt dat nu eenmaal in de media. Als journalisten alle gebeurtenissen in de krant en op het journaal zouden brengen dan lag er elke dag een boekwerk groter dan alle bijbelboeken tezamen op uw 15deurmat en waren de 24 uren in een dag onvoldoende om het journaal op TV uit te zenden...

In deze Notitie Circusdieren plaatsen wij het onderwerp circusdieren en de (schijn)discussie in een breder perspectief. Wij ontkennen niet dat er een groep mensen is die het dier liever gisteren dan vandaag uit het circus ziet verdwijnen.

20

Samenvatting periode 1780 - heden

- Rond 1780 ontstaat het circus zoals wij dat nog steeds kennen door samenvoeging van bestaande theatervormen en reizende dierentuinen.
- 25 • Rond 1780 ontstaat ook de tegenstand tegen het circus op godsdienstige gronden.
- Vanaf 1880 opstarten fokprogramma's in dierentuinen gevolgd door afbouw van wildvang.
- Vanaf 1880 vernieuwing dressuurmethoden “methode Hagenbeck”
- Rond 1920 opkomst van het “Jack London verbod”, dieractivisten *avant la lettre*.
- Vanaf 1969 CITES regelgeving met verbod op wildvang en handel in bedreigde diersoorten.
- 30 • Rond 1975 opkomst van dieractivisme vanuit Engeland.
- December 2005 eerste circusdierenverbod Winschoten.
- Januari 2006 trekt Winschoten het verbod zelf in omdat het juridisch onhoudbaar blijkt.
- In 2006 komt de anti circusdierenlobby in Nederland goed op gang.
- September 2006 tweede circusdierenverbod Winschoten.
- 35 • Oktober 2007 publicatie onderzoeksrapport DEFRA (GB).
- In 2008 voert de Animal Science Group van Wageningen Universiteit onderzoek uit naar welzijn van circusdieren.
- Februari 2008 stemming in Tweede Kamer leidt niet tot circusdierenverbod.
- Oktober 2008 uitspraak meervoudige rechter in Provincie Groningen in zaak Winschoten.
- 40 • Juli 2009 publicatie onderzoeksrapport welzijn circusdieren.
- Juli 2009 gemeente Heemskerk lanceert “Heemskerks model” om circussen met dieren te weren.
- Augustus 2009 Raad van State bevestigt uitspraak van oktober 2008.
- December 2009 stemming over amendement op Wet Dieren in Tweede Kamer leidt niet tot circusdierenverbod.
- 45 • 2010 en verder: Ontwerp Wet Dieren met de bevindingen en aanbevelingen uit het rapport van de Animal Science Group.
- 2010 Val kabinet Balkenende. De Wet Dieren wordt als controversieel aangewezen.
- 2010 Kabinet Rutte. Wet Dieren wordt weer normaal onderwerp, Ministerie werkt samen met de VNCO aan ontwerp regelgeving circusdieren.
- 50 • Juni 2010 Alphen aan den Rijn beëindigt plaatselijk verbod op [bepaalde] dieren in circussen.
- 2011 – heden: Onder druk van dierenrechtenactivisten welke lid zijn van de Partij voor de Dieren worden in enkele gemeenten moties ingediend. Nergens leiden de moties tot een verbod op circusdieren omdat de colleges de aangenomen motie seponeren of na uitwerking tot de conclusie komen dat gemeenten een circus niet kunnen verbieden omwille van de aanwezigheid van [bepaalde] diersoorten.

55

De discussie over het wel of niet toestaan van dieren in circussen is van alle tijden. Al heeft de opkomst van het internet de discussie wel in een stroomversnelling gebracht. Kenmerkend voor de anti circusdierenlobby is dat het eigenlijk niet meer gaat over het circusdier. Een ander kenmerk van de discussie is dat tegenstanders van circusdieren feiten en meningen stelselmatig verwisselen.

65 Tijdelijk omgang met dieren in circussen

Van prehistorie tot circa 1900

De mens heeft al sinds de prehistorie dieren in zijn leefomgeving gehad. Eerst als bron van voedsel en gebruiksgoederen. Voor onze jaartelling werd er ook al opgetreden met gedresseerde dieren. Maar het meest 70bekend is het gebruik van leeuwen en andere dieren door de Romeinen. In de Middeleeuwen was het optreden met dansende beren populair. Dit was ook de periode van de gloeiende platen en staven om het dier te laten bewegen. In de eerste circussen traden rond 1780 voornamelijk paarden op in de piste. Maar er waren weldegelijk roofdieren, meestal leeuwen, aanwezig bij het circus. Die reisden mee in de reizende dierentuin. In kleine kooien op wielen. 's Avonds was er circusvoorstelling en overdag kon het publiek tegen betaling de 75dierentuin bezoeken. Om de wildheid van leeuwen te tonen gingen de eerste "leeuwentemmers" de kleine kooi in. Door de kleine ruimte had de leeuw geen andere keus dan te reageren met agressie. De "leeuwentemmer" moest maar zien hoe hij levend uit de kooi kon komen. Daarom gebruikte hij allerlei wapens om zich te verdedigen tegen de boze leeuw: stokken, een stoel, een geladen pistool of later de pas uitgevonden elektriciteit. Bepaald niet diervriendelijk! Vaak liet de leeuwentemmer het leven. Maar grote verliezer was altijd het dier dat 80zwaar getraumatiseerd in de kooi achterbleef als het nog in leven was...

Feiten:

- Optreden met gedresseerde dieren is van alle tijden.
- Eerste optreden met roofdieren was uiterst dieronvriendelijk.

Verklaring agressief gedrag van de leeuwen bij oude vertoningen:

- De mens komt binnen de "comfort zone" van het dier. Hierdoor heeft het dier geen andere keus dan een reactie met geweld.

Vernieuwingen in dressuurmethoden in het circus

85Tussen 1880 en 1900 was het de Duitser *Carl Hagenbeck* die begon met nieuwe dressuurmethoden. Wie was die Carl Hagenbeck? De familie Hagenbeck heeft de dierentuin (toen nog) bij Hamburg opgericht. Als dierenhandelaar haalde Carl Hagenbeck vele dieren uit andere landen naar Europa. Het was hem echter een doorn in het oog dat er bij die transporten veel dieren omkwamen. Dat verhoogde immers de kosten van de dieren die wel levend aankwamen. Daarom ging hij proeven doen met het houden van en fokken met uitheemse 90dieren in het Europese klimaat. En met succes! Economisch belang en dierenwelzijn gaan hand in hand! De familie Hagenbeck had ook een circus. En dus ging Carl ook aan de slag met het ontwikkelen van nieuwe dressuurmethoden. Want om al die getraumatiseerde leeuwen aan de lopende band te moeten vervangen daar had hij geen zin in. Hij introduceerde de grote kooi. Daarin heeft het dier alle ruimte. De mens kan op afstand blijven zodat het dier niet meer met agressie reageert! Ook liet hij het dier alleen maar die dingen doen die het dier al uit 95zichzelf deed. Een dier dat graag springt mocht springen om een voorbeeld te noemen. De ontwikkeling van betere, diervriendelijke, dressuurmethoden is door Alfred Court en anderen voortgezet.

Basis voor de hedendaagse dressuur is het dier belonen voor een prestatie en het dier alleen dat laten doen wat het zelf aangeeft te willen doen omdat het dit al van nature kan doen. Inspiratie voor de opbouw van het 100circusoptreden wordt verkregen door het observeren van het speelgedrag van jonge dieren en het natuurlijke gedrag van de soort.

Dwang en het inboezemen van angst bij het dier heeft plaatsgemaakt voor het opbouwen van een vertrouwensband tussen mens en dier en het belonen van het gedrag waardoor dit gedrag binnen bepaalde 105grenzen te sturen is. Dat laatste is niets meer en niets minder dan het ontwikkelen van de *geconditioneerde reflex* zoals de bekende Professor Pavlov die op zijn eigen hond heeft onderzocht. Daar komt geen enkele mishandeling bij kijken.

Feiten:

- Begin afbouw wildvang rond 1880.
- Bij het dier passende oefeningen.
- Observatie speelgedrag.

Verklaring werking dressuur:

- Ontwikkelen geconditioneerde reflex (Pavlov).
- Gewenst gedrag belonen met voer en aandacht voor het dier.
- Ongewenst gedrag negeren door aandacht van het dier af te wenden en uitblijven beloning.
- Het voer dat tijdens de training wordt gegeven wordt in mindering gebracht op het normaal toegediende voer ter voorkoming van overvoeding.

110 Door de ontwikkeling van die nieuwe dressuurmethoden is er gaandeweg een einde gekomen aan het tijdperk van gloeiende platen om beren te laten dansen of het gebruik van allerlei wapentuig en de toen pas ontdekte elektriciteit om dieren te dwingen.

115 Nog meer vernieuwingen in het circus op komst

Niet alleen op het gebied van dressuurmethoden is er veel veranderd in het circus sinds 1900. Het dierenwelzijn staat hoog in het vaandel van de meeste circusondernemers. Daar valt ook de huisvesting onder. Beschutting, graas mogelijkheden en beweging om maar enkele aspecten te noemen naast de al lang goed geregelde verzorging. Zo werkt de circusbranche in heel Europa samen aan het opstellen van een uitgebreide set regels en 120 voorschriften betreffende het houden van dieren. In Duitsland wordt al enige jaren op vrijwillige basis gewerkt met de zogeheten "*Leitlinien für die Haltung, Ausbildung und Nutzung von Tieren in Zirkusbetrieben oder ähnlichen Einrichtungen*". Deze "*Leitlinien*" zijn voor de Nederlandse situatie "vertaald" en waar nodig aangepast aan Nederlandse Wetgeving. De Circusbranche, verenigd in de VNCO heeft daarvoor van het ministerie van LNV een bescheiden subsidie ontvangen. Hoewel het geen subsidievoorwaarde was, heeft de 125 circusbranche de *Richtlijnen Welzijn Circusdieren* in Maart 2006 ter beoordeling voorgelegd aan de Raad voor DierenAangelegenheden (RDA), de adviesraad voor de minister van LNV. De RDA heeft op 8 maart 2007, gezien de tijd die ze ervoor genomen heeft, een wel erg summier advies uitgebracht. De Richtlijnen zijn daarop door de circusbranche algemeen geldend verklaard voor *elk* circus dat binnen Nederland met dieren werkt. De RDA laat in het advies weten dat de richtlijnen een goede eerste aanzet vormen om het dierenwelzijn in 130 circussen te kunnen handhaven. De circusbranche beschouwt de nu vastgestelde regels overigens niet als een eindstation: Ze gaat samen met deskundigen werken aan verdere onderbouwing van de regels.

De RDA "*prijst de circusbranche dat ze het dierenwelzijn aan het hart gaat, maar verwijt de branche vervolgens dat een aantal documenten van elders niet gebruikt is bij het opstellen van de regels*". Tegenstanders 135 van circUSDieren hebben deze uitspraak van de RDA uit de context gehaald en het misleidende persbericht doen uitgaan dat "de RDA een negatief advies aan de minister heeft uitgebracht wat bewijst dat dieren niet in een circus zouden thuishoren".

Feiten:

- David van Gennep, directeur van Stichting AAP, had zitting in de externe RDA commissie welke de RDA moest adviseren inzake de VNCO richtlijnen. Stichting AAP is de grote motor achter de anticircusdierenlobby "*Wilde Dieren De Tent Uit*". Het RDA advies stond reeds op 8 maart 2007 gepubliceerd op [hun website](#), nog voordat de VNCO de officiële brief van de RDA had ontvangen.
- Met "aantal documenten van elders" doelt de RDA, op aandringen van David van Gennep, op een rapport uit Oostenrijk dat volgens de website van "*Wilde Dieren De Tent Uit*" zou zijn opgesteld door de "Wiener Umweltausschuss". Feit is dat dit rapport bij die regionale milieudienst onbekend is.
- De "*Leitlinien für die Haltung, Ausbildung und Nutzung von Tieren in Zirkusbetrieben oder ähnlichen Einrichtungen*" zijn in Duitsland integraal overgenomen door het Bundesministerium für Ernährung, Landwirtschaft und Verbraucherschutz, het "Duitse LNV".

140

Met de nu geldende *Richtlijnen Welzijn Circusdieren* worden indirect ook eisen gesteld aan de evenemententerreinen zoals die door gemeenten en particulieren beschikbaar worden gesteld. Want in de Richtlijnen Welzijn Circusdieren worden eisen gesteld voor de afmeting en ondergrond van dierverblijven. Daar moet het evenemententerrein aan kunnen voldoen. De Richtlijnen Welzijn Circusdieren vormen ook een

145instrument om te toetsen of het circus voldoet aan de regels. Regels die in elke plaats in Nederland gelijk zijn en voor elk circus gelden: groot of klein en wel of geen roofdieren en olifanten!

Het LNV onderzoek naar het welzijn van dieren in circussen in Nederland

150Als uitvloeisel van de Nota Dierwelzijn (LNV, 2007) heeft in 2008 onderzoek plaatsgevonden naar het welzijn van circusdieren. Dit onderzoek is uitgevoerd door de Animal Science Group van Wageningen Universiteit en het Wageningen Universiteit Researchcentrum in Lelystad.

In een eerdere versie van deze Notitie Circusdieren schreven wij nog *“Met de uitkomsten van het onderzoek zullen mogelijk regels worden opgesteld. Het rapport wordt hoogstwaarschijnlijk voor het zomerreces door de minister aangeboden aan de leden van de Tweede Kamer der Staten Generaal. Dan is de inhoud van het rapport openbaar. Het zal ons echter niet verbazen als de inhoud en conclusie van het LNV onderzoek sterk overeenkomen met de genoemde onderzoeken van Dr. Marthe Kiley-Worthington en het DEFRA en er dus geen noodzaak bestaat op een verbod op “wilde” dieren in circussen.”*

155

Het onderzoeksrapport is intussen openbaar en wij hebben gelijk gekregen: Hans Hopster e.a. concluderen dat het welzijn van de meeste onderzochte dieren in circussen niet wordt aangetast. De onderzoekers doen aanbevelingen die door de minister zijn overgenomen.

Feiten:

- De onderzoekers, onder leiding van Hans Hopster trekken 13 conclusies in hun rapport.
- De onderzoekers doen 5 aanbevelingen aan de opdrachtgevende minister en daarmee ook aan de circusbranche.
- Geen enkele conclusie of aanbeveling wijst in de richting van een verbod.

160

In het bijlagen bij het rapport wordt in de statistieken melding gemaakt van slechts twee ernstige aantastingen van het welzijn van (enkele) dieren in circussen. Bij een circus staan de olifanten langdurig aan de ketting. Bij een ander circus komen de roofdieren (leeuwen en tijgers) gedurende de periode dat het onderzoek loopt niet uit 165het transportmiddel. Het eerste circus heeft lering getrokken uit de statistieken en bouwt sindsdien een buitenverblijf op voor de olifanten. Hierdoor behoort dit incident tot het verleden. Het andere circus is na het overlijden van de eigenaar opgeheven. De dieren zijn elders ondergebracht. Dit is ook de reden waarom de dieren nooit uit het transportmiddel kwamen; de eigenaar lag terminaal ziek op bed. Ze is op 18 december 2008 overleden.

170

Feiten:

- Slechts twee incidenten waarin het welzijn van de dieren werd aangetast.
- Doordat de problemen zijn opgelost laten de onderzoekers zich niet verleiden tot het adviseren van een verbod.
- Tegenstanders van circusdieren baseren hun campagnes nog steeds op deze reeds achterhaalde feiten.

Zie ook het bijgevoegde document “Circusdieren, feiten versus fictie”.

175 **Bestaande wetgeving**

Eigenaren van dieren, dus ook circusdieren, dienen zich in Nederland te conformeren aan de volgende wetten:

- Gezond en welzijnswet dieren
  - Wet op de dierenbescherming
- 180
- Flora en faunawet
  - Europese transportverordening.

Dierenmishandeling in circussen

Dierenmishandeling komt overal voor waar mensen dieren houden. De dierenbezitter in het circus is zich echter terdege bewust van zijn verantwoording voor het dier. Sterker nog: zijn economische afhankelijkheid houdt hem/haar verre van mishandeling: Niet kunnen optreden is geen inkomen en dus geen brood op de plank!

Toch komt het voor dat ook in het circus dieren worden mishandeld. Daar hoeft je geen doekjes om te winden. *Net zoals er bij u of mij in de straat wel eens een dier zal worden mishandeld!*

In de 80-er jaren van de vorige eeuw was het Mary Chipperfield van het Engelse Circus Chipperfield die een paard sloeg toen het niet wilde gehoorzamen. Dit is door een toeschouwer, al dan niet toevallig, gefilmd. Zij is daarvoor veroordeeld en ze heeft haar straf gehad.

De huidige wetgeving biedt voldoende mogelijkheden om een dierenmishandelaar te bestraffen. Zie ook het antwoord op kamervragen van de minister van 13 juli 2007 naar aanleiding van dierenmishandeling door buurtjongeren in Utrecht. De artikelen 36 en 37 van de Gwvd verbieden het om dieren te mishandelen of te verwaarlozen. **Deze wetten gelden ook voor [de eigenaren van] circusdieren.**

185 Individuele gevallen van aantastingen van het welzijn van dieren (in circussen) en individuele gevallen van mishandeling van dieren (in circussen) kunnen worden behandeld met de bestaande wetgeving.

Handhaving en controlebevoegdheden

190 In Nederland zijn twee organen belast met de controle op de naleving van wetgeving betreffende dieren.

- Landelijke Inspectie Dierenbescherming, LIDB
- Nederlandse Voedsel en Waren Autoriteit, NVWA (voorheen Algemene Inspectie Dienst, AID)

Hoewel beide organen vergelijkbare werkzaamheden verrichten bestaat er een wezenlijk onderscheid. De LIDB is bevoegd tot het controleren en handhaven bij Huisdieren, Landbouwhuisdieren en inheemse diersoorten. De NVWA is bevoegd tot het controleren en handhaven bij alle diersoorten. Alle controleurs zijn Buitengewoon Opsporings Ambtenaar (BOA), maar zullen waar nodig steeds samenwerken met de plaatselijke politie.

195

Wel of geen WILDE dieren in circussen?

De benaming “wilde dieren”

200De benaming “wilde” dieren komt alleen voor in het Dierentuinbesluit. In alle overige relevante wetten, de *Wet op de Dierenbescherming* en de *Gezondheids en welzijnwet dieren* komt dit begrip niet voor.

Wanneer de benaming “wilde dieren” uit de wettelijke context wordt genomen, zoals de anti circusdierenlobby dit doet, dan wordt het een emotioneel beladen begrip dat suggereert dat de dieren nog steeds uit de wildernis worden genomen.

205In de Nederlandse wetgeving worden dieren in groepen verdeeld. Voor elke groep is er bijzondere, op deze dieren toegespitste, wetgeving. De eerste groep omvat honden en katten. De tweede groep omvat productie en nutsdieren (boerderijdieren voor productie van vlees, zuivel, huiden, eiwitten; rijdieren). De derde groep omvat alle dieren welke niet in deze twee groepen zitten. Voor deze dieren wordt in de wet géén benaming als “Wilde Dieren” genoemd. Die verzamelnaam komt alleen voor in het Dierentuinbesluit, dat zoals de naam reeds
210aangeeft, alleen voor dierentuinen geldt. De wet laat bij het maken van de indeling in de drie groepen volledig buiten beschouwing of deze dieren in de vrije natuur (“wildernis”) leven of onder de hoede van de mens. Een dier uit de derde groep kan dus zowel op de Afrikaanse savanne, in het Indiase bos, het Amsterdamse riool, bij u thuis, als in het circus leven.

Feiten:

- Met “wilde dieren” bedoelt “Wilde Dieren De Tent Uit” eigenlijk “**uitheemse diersoorten**”.
- “Wilde Dieren De Tent Uit” hanteert een andere definitie dan het Belgische GAiA. Volgens GAiA zou een lama gedomesticeerd zijn en dus in een circus kunnen leven, volgens WDDTU zou een lama ook een “wild dier” zijn dat niet in het circus thuishoort.
- Het dierentuinbesluit geldt niet voor circussen.
- Het dierentuinbesluit is opgesteld vanuit de dierentuinbranche en kan zonodig worden aangepast.
- Begin afbouw wildvang rond 1880.
- CITES regelgeving vanaf 1969.
- Volgens Hans Hopster e.a. zijn bij leeuwen en tijgers, na vele generaties in het circus te zijn geboren, duidelijk tekenen van domesticatie waarneembaar.

Verklaring psychologisch effect:

- Bij het begrip “wilde dieren” is de eerste gedachte die opkomt *een dier dat in de vrije natuur leeft*.

215

In persberichten van de anti circusdierenlobby kom je steeds de term “wilde dieren” tegen. Als verzamelnaam wordt het vooral gebruikt voor kamelen, lama's, zeeleeuwen, leeuwen, tijgers en olifanten.

Het begrip “wilde dieren” lijkt op het eerste gezicht te voldoen aan de wettelijke definitie. Maar wie verder kijkt
220dan het niet op circussen van toepassing zijnde Dierentuinbesluit, komt al snel tot de conclusie dat het begrip “wilde dieren” te pas en te onpas wordt gebuikt. In de berichtgeving gaan de tegenstanders en journalisten een stap verder dan de definitie uit het Dierentuinbesluit: *Er wordt gesuggereerd dat circussen de dieren uit de wildernis halen om deze dieren in het circus hun kunstjes te laten vertonen*. Met die suggestieve berichtgeving wordt “wilde dieren” een emotioneel beladen begrip. Een “wild dier” zou immers moeten leven buiten de
225invloedssfeer van de mens.

Citaat:

- *Hopster verklaart dat uit een gedeeltelijke domesticatie van de grote katten. ‘Alleen wilde dieren die zich in gevangenschap redelijk ok voelen brengen succesvol jongen groot’, verduidelijkt hij. Leeuwen en tijgers planten zich sinds lange tijd ook in het circus en de dierentuin voort. ‘Hierdoor krijg je selectie op dieren die goed met gevangenschap kunnen omgaan.’ “Wild” wordt daarmee een relatief begrip. Bron: [Publicatie WUR](#).*

Carl Hagenbeck gaf de eerste aanzet om de import van dieren uit de wildernis te beperken. Al vele generaties
230lang komen circusdieren niet meer uit de wildernis. Sinds 1969 is het uit de wildernis halen van dieren (t.b.v.

dierentuin of circus) zelfs verboden. Zou een circus toch met dieren verkregen uit de wildernis op reis gaan dan zal zo'n circus niet ver komen. Bij elke grenspassage en in elke nieuwe speelplaats vindt controle plaats en het circus zou deze dieren nooit in het openbaar kunnen tonen. Terwijl dat nou juist de bedoeling van het circus is: openbaar toegankelijke voorstellingen verzorgen. Met "smokkelwaar" wordt dat onmogelijk!

235

Waar komen de circusdieren dan wel vandaan?

Fokprogramma's zijn er voor de meest uiteenlopende diersoorten, en alle circusdieren nemen deel aan deze fokprogramma's. Verder vindt er uitwisseling plaats met dierentuinen en andere dierparken. Ook worden 240geboorteoverschotten uit dierentuinen verkocht aan circussen. Veel dieren worden in het circus geboren en door de ouderdieren opgevoed. Alleen al tijdens de periode van het Wageningen Universiteit onderzoek naar het welzijn van circusdieren zijn er in Nederland meerdere dieren geboren zoals tijgers, kamelen, lama's en berberapen. Ook in 2009 zijn er tijgers, kamelen en berberapen geboren en opgevoed door de ouderdieren.

245De oplettende lezer kan terecht constateren, dat dieren welke ouder zijn dan 43 jaar (dus geboren voor 1969), wel eens uit de wildernis kunnen komen. Dat klopt. Het enige circusdier dat ouder wordt dan 43 jaar is de olifant. De olifanten welke voor 1969 in het circus aanwezig waren zijn in de meeste gevallen afkomstig van olifantenbedrijven in India. Daar wordt de olifant al generaties lang als rij- en werkdier ingezet.

250De enige dieren die niet in Nederlandse circussen worden geboren zijn olifanten en paarden. Alle olifanten in Nederland zijn immers koeien (vrouwjes). Alle paarden zijn hengsten (mannetjes).

Rond 1980 is eenmalig een uitzondering gemaakt voor het importeren van dieren welke afkomstig zijn uit de vrije natuur. Stopers hebben toen hele kuddes olifanten uitgemoord omwille van het ivoor. Alleen de jonge olifanten, zonder slagstanden, werden daarbij ontzien. Omdat deze weesdieren in de vrije natuur kansloos zijn heeft men jonge olifanten naar Europa gebracht en deze ondergebracht bij dierentuinen en circussen. Bedenk dat er toen nog geen opvangmogelijkheden voor deze dieren bestonden in hun eigen regio. Tegenwoordig zou deze uitzondering – terecht – niet meer nodig zijn.

255 ***De Anti circusdierenlobby, de spelers in het werkveld***

In Nederland, maar ook daarbuiten, zijn enkele organisaties actief, gericht tegen het gebruik van dieren in circussen. Dit zijn o.a. dierenrechtenorganisaties, welke u overigens niet mag verwarren met de al langer bestaande “DierenBescherming”, welke een veel breder werkgebied heeft. En het ook bij u bekende “Wilde Dieren De Tent Uit” dat gelieerd is aan Stichting AAP in Almere, is een speler in dit werkveld.

260

Wilde Dieren De Tent Uit

“Wilde Dieren De Tent Uit”, dat sterk verbonden is aan Stichting AAP in Almere, baseert de argumenten tegen “wilde” dieren in circussen op ervaringen van Stichting AAP in het verleden en twee incidenten bij buitenlandse circussen in Nederland in 2008. Apen afkomstig uit circus en amusementsbedrijven bleken moeilijker te resocialiseren dan apen met een andere afkomst. Wat voor apen geldt is, helaas voor Stichting AAP, niet van toepassing op alle andere “wilde” dieren die in circussen leven en werken. Problemen bij de handhaving (van voornamelijk Chimpansees/mensapen) zijn al sinds de jaren 50 van de vorige eeuw een bekend gegeven voor de circusbranche. Dat is de belangrijkste reden waarom het aantal mensapen in circussen afneemt. “Wilde Dieren De Tent Uit” herhaalt sinds augustus 2007 ook de bekende uitspraken van diverse groepen dierenrechtenactivisten. Hiermee profileert “Wilde Dieren De Tent Uit” zich vanaf dat moment dus ook als dierenrechtenactivisten.

Feiten:

- Chimpansees afkomstig uit circussen zijn moeilijker te resocialiseren dan andere apen die in opvangcentra terechtkomen.
- Chimpansees vergen speciale huisvesting.
- Chimpansees zijn intussen zo goed als verdwenen uit het circus.

275

Dierenrechtenactivisme

Dierenrechtenorganisaties kennen meestal geen vaste structuur, ze zijn voor de buitenstaander ondoorzichtig en een officiële status, zoals een inschrijving in het register van de Kamer van Koophandel ontbreekt vaak.

Daarmee kan de kern vaak anoniem te werk gaan. Dierenrechtenorganisaties hebben meestal een kleine kern van zeer fanatieke activisten omgeven door een redelijk grote groep volgers.

Feiten:

- Sinds de plannen van minister van Justitie, Ter Horst, om alle organisaties die opkomen voor dieren een convenant te laten ondertekenen hebben enkele dierenrechtenactivisten een stichting opgericht en ingeschreven in het KvK register. Dit heeft echter niets gewijzigd aan de werkwijze van dierenrechtenactivisten.

De leden van deze organisaties worden vaak gedreven door een perfectionistisch beeld van de wereld waar anderen zich compromisloos aan moeten conformeren. Elk "gebruik" van dieren en producten van dierlijke oorsprong (denk aan zuivelproducten, vlees, lederwaren, wol) door de mens wordt afgekeurd en moet volgens hun ook door iedereen worden afgekeurd. Hun standpunt zal nooit veranderen of versoepelen. Daarbij spelen ze vaak in op emoties. Ze drijven discussies op de spits, soms zover dat het tot een handgemeen of vernielingen komt.

290

Dit fanatisme uit zich ook in het gegeven dat de volgers van deze organisaties elkaar stimuleren (via telefoon of internet) om hun standpunten daar waar mogelijk te uiten. Kijk maar eens op discussiefora op het internet. Onderwerpen over circusdieren worden stevast door dezelfde personen van een reactie voorzien. Waarbij de activisten steeds de meerderheid vormen. Kijk maar eens op www.pvda.amsterdam.nl , www.rtvutrecht.nl , www.volkskrant.nl en www.jaarvanhetcircus.nl/forum (niet meer online) om een paar recente voorbeelden te noemen waar de activisten de fora letterlijk bestormen. Open een website met forum, start het onderwerp “circusdieren” en kijk wat er gebeurt! Eenzelfde proces voltrekt zich op het gebied van websites van dieractivisten: Men kopieert onder andere teksten en foto's. De inhoud van de website www.circusdieren-Dronten.webs.com bijvoorbeeld, is een regelrechte kopie van de inhoud van de eerste versie van www.circusleed.nl, de site van een bekende dieractivist. Deze discussie wordt gevoerd achter de rug van de nietsvermoedende burger.

Voor het organiseren van demonstraties geldt hetzelfde: Een klein aantal personen plaatst op het internet aankondigingen en oproepen om te gaan demonstreren. Daarbij wordt het principe van de *flash-mob* gehanteerd. De oproepen bevatten een tijdstip, locatie en emailadres.

Ook lijkt er een nauwe samenwerking te bestaan tussen de organisaties. Dit uit zich zowel in de werkwijze als in de boodschap welke wordt verkondigd. Die samenwerking lijkt nauwer dan ze in werkelijkheid is omdat enkele zeer fanatieke activisten zitting hebben in meer dan één organisatie. Dezelfde activist spreekt het ene moment 310 namens "organisatie A" en het andere moment namens "organisatie B". Ook worden standpunten via het internet van elkaar gekopieerd.

Dubbele agenda's

Dierenrechtenactivisten baseren hun voorlichting op informatie over zwaar verouderde dressuurmethoden. De 315 hele ontwikkeling welke na 1900 heeft plaatsgevonden wordt verzwegen of, als men de actieve tegenstanders daarmee confronteert, ontkend. Dat past in hun streven om circusdieren volledig uit te bannen. Volgers van de activisten, die zelf dus géén activist hoeven te zijn, nemen de redenatie over zonder zelf te controleren wat wel of niet waar is.

Feit:

- Zouden actieve tegenstanders wél de juiste informatie verstrekken dan maken ze zichzelf meteen overbodig!

320

Ook bij het in de kadertekst beschreven concrete geval van dierenmishandeling in een circus zien we de eenzijdige en beeldvertekenende werkwijze van dierenrechtenorganisaties welke zich verzetten tegen circusdieren: Het filmpje van Mary Chipperfield staat al vele jaren wereldwijd op de websites van 325 dierenrechtenorganisaties. Om aan te tonen hoe wreed circusmensen zouden zijn tegen dieren. Zelfs "Wilde Dieren De Tent Uit" maakt in een bericht van 13 augustus 2007 melding van de gefilmde incidenten van ruim 25 jaar geleden. Waarmee ook deze groepering zich schaart bij de overige dieractivisten. Als je aan deze organisaties vraagt om recente concrete gevallen van dierenmishandeling in een circus te noemen dan blijft het ijzingwekkend stil! Ze komen wel met actuele foto's en films over de brug. Maar wat daarop te zien is dat is 330 alleen in hun persoonlijke visie "dierenmishandeling". **Hun uitleg van het begrip "dierenmishandeling" komt niet overeen met het in de samenleving en politiek algemeen aanvaarde begrip.**

Feit:

- *Het is niet de doelstelling van deze organisaties om dierenwelzijn te verbeteren. Hun enige doel is het aan anderen opleggen van hun, op een vorm van perfectionisme gestoelde, wereldbeeld waarin geen plaats is voor dieren in een circus of enige andere relatie tussen mens en die; Hoe goed of slecht die dieren ook zouden worden behandeld...*

335 Werkwijzen van de anti circusdierenlobby?

Dierenrechtenactivisten hebben over het algemeen geen kennis van wat zich daadwerkelijk in het circus afspeelt. Dat blijkt niet alleen uit de door hun verstrekte informatie, over dressuurmethoden van voor 1900 die al lang niet meer worden toegepast. Hoogtepunt van hun onwetendheid is het in 2004 demonstreren voor de ingang van een circus waar niet eens dieren aanwezig waren! Verder accepteren ze nimmer de uitnodiging om het circus te bezoeken, om zelf de huisvesting van, en de omgang met dieren te beoordelen. Een laag kennisniveau van de leden van dierenrechtenorganisaties kan, mogelijk geheel onterecht, worden afgeleid uit het feit dat hun pamfletten en websites wemelen van de taalfouten. Taalfouten kunnen immers ook een aanwijzing zijn dat de teksten in een moment van opwelling en boosheid zijn opgesteld.

Feit:

- Het allerbelangrijkste kenmerk van dierenrechtenorganisaties binnen het kader van de circusdierendiscussie is dat ze allemaal de boodschap uitdragen dat dressuurmethoden zijn gebaseerd op angst en dwang en dat het circus geen welzijn kan bieden aan dieren.

345

En wat als het circusdierenverbod er opeens toch komt? Wat doen we dan met al die circusdieren? Loslaten in de wildernis, waar ze niet vandaan komen? Plaatsen in een dierenpark? Daar zijn de activisten toch ook tegen? Of slachten? Dan ligt er binnenkort tiggerbiefstuk in de schappen van de supermarkt...

350

Feit:

- Over de gevolgen van een verbod hebben de meeste dierenrechtenactivisten niet nagedacht.

Ook zien de dierenrechtenorganisaties niet in dat circus en dierentuin wel eens de laatste leefgebieden kunnen zijn voor enkele bedreigde diersoorten. Door voortschrijdende invloeden van de mens worden oorspronkelijke leefgebieden kleiner, verdwijnen de leefgebieden volledig of wordt er (illegaal) jacht gemaakt op bedreigde diersoorten. Ook over de werkgelegenheidsaspecten doen activisten ongenueanceerde uitspraken. Op internet doet een bekende activist de uitspraak dat “ex dierentrainers iets anders in het circus moeten gaan doen of solliciteren naar een andere baan”.

360

Houdbaarheid argumenten steeds korter

Tegenstanders van circusdieren ontwikkelen modellen waarmee gemeenten circussen zouden kunnen verbieden. Deze modellen, welke allemaal juridisch niet houdbaar zijn, volgen elkaar in een steeds hoger wordend tempo op.

365

Door tegenstanders worden meerdere argumenten door elkaar gehaald en met elkaar verward. Niet alleen door dieractivisten, maar ook door gerenommeerde leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Dit betreft de argumenten “dierenmishandeling”, “dierwelzijn”, “ethiek” en “veiligheid”. Over dierenmishandeling in circussen kunnen we verwijzen naar de kadertekst met gelijkkluidende titel. Dit argument wordt door tegenstanders reeds genoemd vanaf de oprichting van het hedendaagse circus omstreeks 1770-1780. In het krantenarchief van de Koninklijke Bibliotheek is dit argument gedocumenteerd voor de periode 1920-1930 toen aanhangers van het “Jack London Verbond” gemeentebesturen verzochten om geen vergunningen aan circussen te verlenen vanwege dierenmishandeling.

375 Als rond 2005 duidelijk wordt dat dierenmishandeling niet of nauwelijks in circussen voorkomt verschijnt het argument “dierenwelzijn” dat echter wordt uitgelegd als een vorm van dierenmishandeling. Waarbij men gemakshalve vergeet dat dierenwelzijn niet wordt bepaald door de afmetingen van een kooi of het al dan niet beschikken over een stukje oerwoud op het circusterrein; maar door het totaal aan samenhangende factoren van de leefomgeving van een dier en de omgang met een dier.

380

Eind 2007 komt het ethische argument: “dieren gebruik je toch niet voor vermaak?”. Het ethische argument ontbeert elke wetenschappelijke onderbouwing. Met dezelfde reden kun je ook het gebruik van radio, TV of (spel)computer voor vermaak verbieden. Want we halen immers steeds schaarser wordende delfstoffen uit de aarde voor het opwekken van elektriciteit en het produceren van plastics en elektronische componenten waaruit de genoemde apparaten zijn samengesteld. Laten we nog maar zwijgen over het onttrekken van leefruimte aan de dieren omwille van de huisvesting van mensen. Daarmee is het einde van onze samenleving feitelijk in zicht!

In 2011, als de tegenstanders beginnen te beseffen dat hun derde argument (ethiek) het einde van de levensduur heeft bereikt, komt de redenatie dat het circus met dieren een aantasting vormt voor de openbare orde en 390veiligheid. Ontsnapte dieren zouden een gevaar opleveren voor de omwonenden van een circus. “Wilde dieren de tent uit” publiceert daartoe zelfs een incidentenlijst. Deze incidentenlijst wordt door enkele politici gretig overgenomen. Het argument “ethiek” verdwijnt eind 2011 zelfs geheel van het toneel. Het nieuwste model is gebaseerd op “Openbare orde en veiligheid” als weigeringsgrond voor een circus met dieren. De Gemeentewet en het Gemeenterecht staan gemeenten inderdaad toe om evenementen te verbieden als de openbare orde en 395veiligheid inderdaad in het geding zijn. Maar dan moet het risico voor de aantasting ook aantoonbaar zijn.

Het “O&V”-model is vooral gebaseerd op het inboezemen van angst. Leeuwen zouden wel eens kunnen ontsnappen en een gevaar vormen voor het publiek. Feit is dat ontsnappingen weliswaar voorkomen, maar nog nooit hebben geleid tot gevaar voor mens of dier. Onderzoek door de NCRV programmamakers leert ons dat de 400incidenten door tegenstanders van circusedieren zwaar worden overdreven. Navraag bij omwonenden, de politie die werd gebeld omdat er een dier zou zijn ontsnapt, en een gedragsdeskundige van Universiteit Utrecht maken dit duidelijk.

De houdbaarheid van argumenten is steeds korter.

Feiten:

- Argument van 1770 tot 2005: Dierenmishandeling, Houdbaarheid 235 jaren.
- Argument van 2005 tot 2007: Dierenwelzijn, Houdbaarheid 2 jaren.
- Argument van 2007 tot 2011: Ethiek, Houdbaarheid 4 jaren.
- Argument vanaf 2012: Openbare orde en veiligheid, Houdbaarheid onbekend. Dit argument is in het televisieprogramma “Altijd Wat” (NCRV, november 2012) op waarde en waarheidsgehalte beoordeeld. Wat blijkt: Er is geen sprake van aantasting van de openbare orde en veiligheid bij circussen met dieren. Houdbaarheid 1 jaar.

405

Met het argument “openbare orde en veiligheid zou elke gemeente bijvoorbeeld ook het vliegverkeer kunnen verbieden., zelfs al er geen luchthaven in de buurt ligt. Er zou immers zomaar een vliegtuig kunnen neerstorten binnen de grenzen van de gemeente...

Tot 1980 werden ontsnappingen door circussen in scène gezet om gratis publiciteit te genereren. Daarbij kwamen dieren helaas om het leven omdat de politie de losgelaten dieren gericht afschoot.

410

Misleidende informatie (Engeland)

Groeperingen als “Wilde Dieren De Tent Uit” schrijven consequent dat er in Engeland een verbod is op 415circussen met “wilde” dieren in ruim 200 gemeenten. Deze formulering dient met de nodige nuance te worden gelezen. In Engeland wordt onderscheid gemaakt tussen “primary legislation” en “secondary legislation”, ofwel landelijke en plaatselijke wetgeving. Op beide niveaus bestaat er geen wetgeving die het aan circussen verbiedt om “wilde” dieren op te laten treden.

420In ruim 200 gemeenten verlenen ambtenaren geen vergunningen aan circussen met “wilde” dieren onder druk van bepaalde pressiegroepen. U dient zich hierbij te realiseren dat, in tegenstelling tot de situatie in Nederland, deze groeperingen in Engeland (en de VS) reeds vanaf de jaren 70 van de vorige eeuw zeer actief zijn en, helaas, soms gewelddadige werkwijzen hanteren

Feiten:

- In oktober 2007 heeft het DEFRA, het *Department for Environment, Food and Rural Affairs* (het “Britse Ministerie van LNV”) een onderzoek afgerond over het vraagstuk over het al dan niet kunnen toelaten van bepaalde diersoorten in circussen. De conclusie van dat rapport is duidelijk: “*Er is geen enkele reden om op grond van dierenwelzijn een verbod in te stellen op bepaalde (niet gedomesticeerde) diersoorten in circussen. Er zijn geen (wetenschappelijke) aanwijzingen dat dieren in circussen in hun welzijn zouden worden*

aangetast. De keuze voor een verbod is louter een politieke keuze die wordt ingegeven door een politieke overtuiging of levensovertuiging”. In het DEFRA rapport wordt terecht de vraag gesteld of de lokale verboden wel wettelijk draagvlak hebben.

- Er bestaat geen *Secondary Legislation* welke gemeenten toestaat om circussen met dieren te verbieden.
- Er bestaat geen *Primary Legislation* voor een landelijk verbod.
- In 2015 komt er een *Licensing System* voor circussen met dieren, en dus geen verbod.

425

Misleidende informatie (Nederland)

Groeperingen als “Wilde Dieren De Tent Uit” en de Partij voor de Dieren schrijven consequent dat er in Nederland verboden zouden zijn in Amsterdam, Den Haag, Groningen, Heemskerk en Almelo. Deze informatie 430 is onjuist.

Winschoten had een verbod. Daarover bestaat jurisprudentie waaruit blijkt dat het verbieden van circussen met dieren – op welke wijze dan ook – niet tot de gemeentelijke bevoegdheden behoort. Daarmee kwam er een eind aan het eerste juridische experiment van “Wilde Dieren De Tent Uit”.

435

Hun tweede juridische experiment vindt momenteel plaats in Heemskerk. Deze gemeente hanteert een “voorkeursbeleid” voor circussen zonder [bepaalde] dieren. Op dit moment wordt de rechtsgang voorbereid. De uitkomst daarvan staat al vast, want het is op geen enkele manier aan gemeenten toegestaan om circussen te weigeren vanwege de aanwezigheid van [bepaalde] dieren.

440

In de andere gemeenten zijn moties aangenomen door de gemeenteraden. Dit betekent niet dat er al beleid zou zijn geformuleerd of bekrachtigd. Daarmee bestaan er dus ook geen verboden in deze gemeenten. Zelfs in Amsterdam (Stadsdeel Centrum) vindt elk jaar een circus plaats met vele diersoorten. De moties betekenen niets meer en niets minder dan dat de gemeenteraad het college formeel de opdracht geeft om beleid te ontwikkelen. Als het college van burgemeester en wethouders zijn werk juridisch correct uitvoert dan zal het tot de slotsom komen dat ze het door de gemeenteraad gevraagde beleid niet mogen en daarmee niet kunnen ontwikkelen en invoeren.

Landen met andere normen en waarden

445 Het dierenrechtenactivisme werkt internationaal. Hierdoor wordt – ook in de inspanningen van de Nederlandse anti circusdierenlobby – informatie verstrekt die niet van toepassing is op de Nederlandse situatie. Foto's en films uit landen als Peru, India en China (ja ook in China heeft men circussen met dieren!) zijn beslist niet van toepassing op Nederland.

Citaat:

• *"Overigens denkt Damen, zelf geen circusbezoeker, dat Nederlandse circussen nauwelijks tot geen gevaar lopen als het om het in beslag nemen van dieren gaat. „In Nederland rijden de betere circussen rond. Maar er zijn circussen waar ze andere normen hebben over het houden van dieren dan in Nederland.” Hij wijst daarbij op Roemenië. Damen beseft dat heel veel mensen om redenen van dierenwelzijn ook niet naar dierentuinen komen."*

Aldus Marc Damen, directeur van Diergaarde Blijdorp in een reactie op de plannen van "Wilde Dieren De Tent Uit" om opvang aan te bieden voor in beslag genomen circusdieren in De Telegraaf van 16 december 2009.

450

Gebrek aan draagvlak

Wanneer er demonstraties plaatsvinden voor de poorten van het circus dan blijken het vaak dezelfde personen die in elke plaats in het land actie voeren. Het principe van de harde kern en de volgers wordt dan zichtbaar. Het 455 gaat om een kleine groep mensen die fel en luidruchtig ageert tegen circUSDieren. Het gebrek aan draagvlak blijkt ook uit de achterban van “Wilde Dieren De Tent Uit” en stemmingen in de Tweede Kamer der Staten Generaal.

Feiten:

- Tot en met 2008 participeerden 16 van de 90 afdelingen van De Dierenbescherming in “Wilde Dieren De Tent Uit” (waarvan 5 actief).
- Vanaf 2009 participeren slechts 4 van de 90 afdelingen van De Dierenbescherming in “Wilde Dieren De Tent Uit”.
- “Wilde Dieren De Tent Uit” heeft in 6 jaar tijd ongeveer 60.000 steunbetuigingen in hun petitie verzameld.
- Slechts 44 van de 150 leden van de Tweede Kamer der Staten Generaal waren op 5 februari 2008 en 8 december 2009 voor een verbod op dieren in het circus.
- Jaarlijks bezoeken 1 tot 1,5 miljoen mensen een circusvoorstelling mét dieren.
- De Commissie Klassiek Circus haalt in topweken meer dan 1000 handtekeningen op in de petitie om het circus met dieren te behouden.

460 Vertekend beeld

Een groot gevaar schuilt in het fanatisme van de activisten. Door hun enorme activiteit wordt in discussiefora en andere media de indruk gewekt dat de tegenstanders van circUSDieren in de meerderheid zijn. De liefhebber van circus met dieren bezoekt het circus en zal te laat ontdekken dat er over zijn rug is beslist door een kleine groep zeer gedreven mensen. De tegenstand wordt in werkelijkheid gevormd door een heel kleine groep. Circa 100 465 dieractivisten en hun volgelingen. Slechts vier(!) van de 90 afdelingen van de DierenBescherming steunen de kruistocht tegen circUSDieren. Ook bij deze gevestigde organisatie is een gebrek aan draagvlak duidelijk zichtbaar. Het gebrek aan draagvlak voor een verbod op circUSDieren wordt in alle communicatie verzwegen.

470 Dierenrechtenactivisme is contraproductief

De AIVD heeft onderzoek gedaan naar Dierenrechtenactivisme in Nederland. Het AIVD rapport dat in juli 2004 verscheen is te lezen op http://www.aivd.nl/contents/pages/9294/dierenrechtenactivisme_in_nederland.pdf Een belangrijke les die wij kunnen leren uit dit rapport is *dat het niets uitmaakt aan welke kant van het actiespectrum de activist staat (vreedzaam vs. gewelddadig); met de eenzijdige informatieverstrekking streeft elke activist naar* 475 *een vertekende beeldvorming die aansluit op zijn persoonlijke mening.* De door de AIVD en samenleving waargenomen verharding richting “dierenrechtenextremisme” valt buiten het bereik van de Notitie CircUSDieren. Het maakt voor de inhoudelijke kant van de discussie immers niet uit of een dierenrechtenactivist wel of niet extreem gedrag vertoont. De bejegening van eigenaren van dieren en politici door dierenrechtenactivisten werkt contraproductief. Door hun gebrek aan bereidheid tot samenwerken met eigenaren van dieren zetten 480 dierenrechtenactivisten zichzelf op een zijspoor. Bij het verder ontwikkelen van wetgeving in Nederland zit de circusbranche via de VNCO bij het Ministerie van EL&I aan tafel. Partijen als “Wilde Dieren De Tent Uit” en andere activisten zijn niet (meer) betrokken bij dit proces.

485 ***De kentering is begonnen!***

Het gebrek aan draagvlak voor een verbod op circUSDieren wordt steeds beter zichtbaar. Recente jurisprudentie en antwoorden op Kamervragen maakt de bevoegdheden van lokale overheden duidelijk. Het onderzoek naar het welzijn van circUSDieren laat zien dat er met de meeste circUSDieren geen problemen zijn.

490

Successen van de Commissie Klassiek Circus

In drie jaar tijd hebben wij zo'n 70 gemeentebesturen ervan kunnen overtuigen dat een verbod op circUSDieren niet nodig is. Zonder reclame te maken voor onze petitie voor het behoud van het circus mét dieren hebben al vele duizenden mensen de weg naar ons gevonden en de petitie ondertekend. In 2012 verwachten wij binnen één jaar tijd meer steunbetuigingen te verzamelen dan "Wilde Dieren De Tent Uit" in vier jaar tijd heeft verzameld. Onze informatie wordt besproken in de "Haagse wandelgangen".

Gemeentelijke bevoegdheden duidelijk dankzij Winschoten

500 Het heeft bijna drie jaar geduurd en de gemeente Winschoten zo'n € 25.000,- gekost om de gemeentelijke bevoegdheden inzake circus met dieren duidelijk te krijgen.

Eind 2006 is het (standaardmodel) raadsvoorstel, om circussen met dieren niet meer toe te laten, in meerdere gemeenten bij stemming verworpen. Deze gemeenten zijn dus niet gezwicht op de, op een veganistische levensovertuiging gebaseerde, argumenten en persoonlijke meningen van tegenstanders van (circus)dieren. Er worden meerdere redenen genoemd voor het verwerpen van het voorstel: Strijdig met de Gemeentewet, Lokaal verbod levert geen bijdrage aan dierwelzijn, Aantasting keuzevrijheid en Concurrentievervalsing.

De meest recente ontwikkelingen op lokaal niveau hebben plaatsgevonden in de provincie Groningen. Vlak bij Winschoten. Op 31 oktober 2007 heeft het gemeentebestuur van Groningen besloten om alle circussen toe te blijven staan. In de Discussienotitie voor het Gemeentelijk Dierwelzijnsbeleid worden dieractivisten zelfs openlijk aan de kant gezet. Op basis van "persoonlijke meningen" kan geen (gemeentelijk) beleid worden gebaseerd. Voor de standpunten van dieractivisten bestaat nauwelijks onderbouwing om de eenvoudige reden dat er bijna geen wetenschappelijk onderzoek naar is verricht. Ook Veendam heeft, na een langdurig traject, besloten om circussen met "wilde" dieren niet te verbieden.

Ook in Veendam zien we een vergelijkbare ontwikkeling: Op 26 februari 2007 neemt de gemeenteraad een besluit aan waarin men zelf bepaalt welke dieren "wild" en dus verboden zijn. Op 15 juni 2007 bezoekt een groep raadsleden een voorlichtingsbijeenkomst bij Circus Belly-Wien. Op 12 november 2007 wordt het besluit van 26 februari opgeschort met als ontbindende clausule de jurisprudentie betreffende Winschoten.

Op 28 oktober 2008 vernietigt de meervoudige rechter in de provincie Groningen het verbod van Winschoten. Sinds die datum zijn alle circussen als vanouds welkom in Veendam. Alleen de burgemeester van Winschoten tekent – op verzoek van "Wilde Dieren De Tent Uit" – hoger beroep aan tegen de uitspraak van de rechter. De Raad van State neemt de uitspraken van de Groningse rechter over en doet op 26 augustus 2009 de uitspraak dat Winschoten niet bevoegd is om een circus te weren op grond van dierwelzijn.

Alphen aan den Rijn stelt, naar het voorbeeld van Winschoten, een circUSDierenverbod in. In 2010 wordt het verbod ongedaan gemaakt. Het Staatscircus van Moskou-Holiday verliest weliswaar de rechtszaak betreffende de toekenning van een schadevergoeding, maar het is wel duidelijk dat het verbieden van circussen omwille van de aanwezigheid van [bepaalde] diersoorten niet is toegestaan aan gemeenten.

In 2009 voert Heemskerk het "Heemskerks Model" in. Dit omvat allerlei regels betreffende het verlenen van (al dan niet) financiële steun aan lokale dierwelzijnsorganisaties en een regeling betreffende het "uitnodigen van circussen zonder [bepaalde] diersoorten door de gemeente". Hoewel het is toegestaan om zelf circussen (en andere evenementen) uit te nodigen, is het niet toegestaan om dit systeem te gebruiken als een verkapt vorm van een gemeentelijk circUSDierenverbod. Heemskerk vormt het tweede juridische experiment van "Wilde Dieren De Tent Uit". De uitkomst van de rechtszaak zien wij met vertrouwen tegemoet. De rechter zal de herhaalde uitspraken van Staatssecretaris Bleker bevestigen en Heemskerk zal het "voorkeursbeleid over twee jaar moeten afschaffen.

Feiten:

- De rechter doet twee uitspraken in de Zaak Winschoten.
- Uitspraak 1: De gemeente is niet bevoegd om een circus te weren op gronden van dierenwelzijn.
- Uitspraak 2: Het onderzoek dat Winschoten heeft uitgevoerd naar het welzijn van de dieren bij het vergunningvragende circus is onvoldoende.
- In werkelijkheid heeft Winschoten geen onderzoek uitgevoerd. Op het moment van de vergunningaanvraag was het programma van Circus Herman Renz nog niet bekend. Winschoten kon dus niet weten of en welke dieren in het circus zouden optreden. De gemeente heeft uitsluitend informatie van “Wilde Dieren De Tent Uit” aangewend in de argumentatie voor de weigering.

Gemeenten kunnen circus alleen verbieden als de veiligheid of openbare orde gevaar loopt. Circus is echter
545 totaal niet te vergelijken met risicowedstrijden in het betaald voetbal. Hoewel de bezoekersaantallen er niet om
liegen: In 2005 bezochten 700.000 mensen een reizend circus en in de kerstperiode kwamen er nog eens 400.000
bezoekers bij. In totaal hebben 1.1 miljoen mensen in Nederland een circusvoorstelling bezocht. De
bezoekersaantallen nemen elk jaar toe. Het aantal luidruchtige tegenstanders staat in schril contrast met deze
grote, edoch stille, groep!

550

Feit:

- De lijst met gemeenten die géén verbod op “wilde” dieren in circussen instelt wordt ook elke maand groter.

Het argument “Openbare orde en veiligheid” aanwenden om circussen met [bepaalde] dieren te kunnen weigeren
berust louter op het inboezemen van angst. Alsof er een grote kans bestaat op het ontsnappen van gevaarlijke
dieren. Feit is dat er soms dieren ontsnappen. Maar daarbij zijn er nog nooit mensen of dieren in gevaar geweest.
555 Zelfs niet bij een ontsnapping van drie tijgers (een moeder en twee welpen van enkele maanden). Deze dieren
zijn daarbij steeds in de buurt van hun verblijf gebleven en hebben het evenemententerrein niet verlaten. Die
ontsnapping in Alphen aan den Rijn is overigens het werk van een saboteur.

560 Ontwikkelingen op landelijk niveau

Op landelijk niveau is er op dit moment geen regelgeving die specifiek is gericht op (bepaalde soorten)
circusdieren. Wel gelden de algemene wetten zoals de Gezondheids en Welzijnswet voor Dieren, de Wet op de
Dierenbescherming, De Flora en faunawet en het Europees transportbesluit. De **onjuiste uitspraken** van de anti
circusdierenlobby, dat er totaal geen wetgeving zou zijn die circusdieren beschermt, vormen de voedingsbodem
565 voor een hele reeks Kamervragen.

De antwoorden op kamervragen zoals die door Minister Veerman en zijn opvolgers Verburg (LNV) en Bleker
(EL&I) zijn gegeven, en de uitspraken van de rechter op 28 oktober 2008 en de Raad van State op 26 augustus
2009 laten niets aan duidelijkheid te wensen over. Zie de lijst aan het einde van dit document.

570

Ook op landelijk niveau is er sprake van een kentering. De PvdA en PvdD zouden op 4 februari 2008 een motie
indienen om te komen tot een verbod op “wilde” dieren in circussen. Kamerleden zijn vóór die datum eenzijdig
voorgelicht door tegenstanders van circusdieren. Op 4 februari 2008 bleek echter dat er een ruime
kamermeerderheid tegen een verbod is. Het draagvlak voor een verbod op circusdieren in binnen de Tweede
575 Kamer niet toegenomen. Op 8 december 2009 stemmen er nog steeds slechts 44 kamerleden voor een verbod op
circusdieren. Dan is het nog slechts één partij die een amendement indient...

Feiten:

- Alleen leden van PvdD, PvdA, SGP en GL stemmen voor een verbod op circusdieren.
- Op 14 oktober 2009 lieten de partijen PvdD, PvdA en GL verstek gaan op een voorlichtingsbijeenkomst over circusdieren. Uiterekend wie het meest negatief is over het lot van circusdieren heeft kennelijk de minste behoefte om zich op dit punt te oriënteren. Past de werkelijkheid niet goed in het politieke straatje?

Het regeerakkoord “Bruggen Slaan” van Rutte-2 bevat in de paragraaf over dierenwelzijn enkele onderbouwde
580 stellingen en de niet onderbouwde stelling “er komt een verbod op wilde dieren in circussen”. Daarmee is er nog

geen verbod, al willen organisaties als “wilde dieren de tent uit” ons anders doen geloven. Het is pas een wet als deze in De Staatscourant is gepubliceerd. Daartoe moet deze eerste door de Tweede Kamer en de Eerste Kamer zijn behandeld. Aangezien Kamerleden bij hun installatie een eed afleggen, zullen wij ze er aan houden dat ze besluiten dienen te nemen op grond van feiten en niet op basis van de mening van een minderheid,

585

Internationaal

Op Europees niveau wordt gewerkt aan de erkenning van het klassiek circus, met inbegrip van opvoeringen met dieren, welk een deel is van de Europese cultuur. (bron: Europees Parlement, aangenomen tekst 590P6_TA(2005)0386)

De "*Leitlinien für die Haltung, Ausbildung und Nutzung von Tieren in Zirkusbetrieben oder ähnlichen Einrichtungen*" zijn in enkele Duitse deelstaten tot officiële richtlijn verheven.

595

Tot besluit

In diverse Europese staten wordt het “Cirque Nouveau” door middel van overheidssubsidies gestimuleerd. Zonder deze financiële bijdragen is de nieuwe vorm van podiumkunst, die we in Nederland kennen onder de naam “circustheater”, niet of nauwelijks levensvatbaar. Bestaande klassieke circussen zullen bij een verbod op 600 (bepaalde of alle) dieren in ernstige financiële problemen komen. Door ontslagen en faillissementen kan de overheid worden geconfronteerd met niet voorziene kostenposten.

Burger kan zelf heel goed de keuze maken

Dat er mensen zijn die liever geen dieren in het circus zien is al een oud gegeven. Krantenberichten uit 1926 605 laten precies dezelfde discussies zien als in 2006! Maar moet de politiek de keuze maken voor de burger door circus met (al dan niet wilde) dieren een speelvergunning te ontzeggen of volledig te verbieden? Moet de politiek daarbij afgaan op de *persoonlijke mening* van tegenstanders? De burger kan zelf heel goed de keuze maken tussen het bezoeken van een circus met of een circus zonder dieren. Dat hoeft geen enkele overheid voor de burger te doen. Het zou alleen maar een aantasting van de keuzevrijheid zijn. En een (lokaal) verbod levert ook 610 geen bijdrage aan het dierenwelzijn. Het circus is er immers al. Alleen zal het bij een lokaal verbod neerstrijken in een buurgemeente of de dieren aan de gemeentegrens laten staan omdat ze er niet in mogen...

Onze aanbeveling aan gemeenten:

- Verleen afwisselend vergunningen aan verschillende circussen: Circus met alle gebruikelijke diersoorten, Circus met uitsluitend inheemse diersoorten en circus zonder dieren
- Zorg voor een geschikt evenemententerrein waarop circussen hun dieren op een goede wijze kunnen huisvesten.
- Laat u niet eenzijdig informeren door de anti circusdierenlobby.
- Neem geen beslissingen op grond van emoties.

615

Bij een landelijk verbod ontstaat een vergelijkbare situatie, maar dan op een hoger niveau en met een andere schaalgrootte.

Wel klinkt de roep om eenduidige landelijke regels. Dezelfde regels waar de circusbranche aan werkt samen met 620 het ministerie van LNV/EL&I, nadat de circusbranche herhaaldelijk aan LNV heeft gevraagd om met regelgeving te komen! ! De antwoorden van de ministers Veerman, Verburg en (Staatssecretaris) Bleker laten ook geen onduidelijkheid bestaan: Er komt, als het aan de minister ligt, geen verbod op (bepaalde) circusdieren. En de eerste versie van de Richtlijnen Welzijn Circusdieren is er sinds maart 2007. Het is beter om dáár energie in te steken. Met inachtneming van de aanbevelingen uit het onderzoeksrapport naar het welzijn van 625 circusdieren.

Onze aanbeveling aan de landelijke politiek:

- Zorg voor wetgeving waar circussen met dieren aan moeten voldoen.
- Creëer de randvoorwaarden waarbinnen de circussen hun dieren kunnen houden.
- Laat u niet eenzijdig informeren door de anti circusdierenlobby.
- Neem geen beslissingen op grond van emoties.

Verdere informatie over (circus)dieren

630 Een aantal internetlinks is reeds genoemd. Voor het overzicht worden deze hier herhaald.

Waarschuwing: De inhoud en vormgeving van sommige websites kan als schokkend worden ervaren.

Dieren en Diergedrag:

ANIMALS in CIRCUSES and ZOOS, Chiron's World?

635 Dr. Marthe Kiley-Worthington

Little Eco-Farms Publishing

ISBN 1-872904-02-5

De tekst is integraal gepubliceerd op: http://the-shg.org/Kiley_Worthington/index.htm

640 *Boekje open over dieren in het circus*

Mike Leegwater

Foto's van Ron Mikkenie

Vereniging Nederlandse Circus Ondernemingen, Amersfoort 2003

De tekst is integraal gepubliceerd op: www.vnco.info > dieren boekje

645 De foto's zijn gepubliceerd op [http://www.facebook.com/media/set/?](http://www.facebook.com/media/set/?set=a.277879095647341.47342.100002757572202&type=3)

[set=a.277879095647341.47342.100002757572202&type=3](http://www.facebook.com/media/set/?set=a.277879095647341.47342.100002757572202&type=3)

of

<http://www.facebook.com/media/set/?set=a.277879095647341.47342.100002757572202&type=1&l=e771301dd0>

650 *Die sanfte Art mit Pferden umzugehen*

Sigfrid Eicher, Elisabeth Weiland, Fredy Knie

Foto's van auteurs en diverse fotografen en archief Circus Knie

Franckh-Kosmos Verlag, Stuttgart 1994, ISBN 3-440-06672-X

Ott Verlag, ISBN 3-7225-6343-7

655

HET DIERENBREIN, Bewustzijn, leergedrag, inzicht en intelligentie bij dieren

James L. Gould en Carol Grant Gould

Natuur & Techniek, Amsterdam 2000

ISBN 90-73035-58-9

660 Oorspronkelijke uitgave THE ANIMAL MIND

Scientific American Library, 1994

Hoe tem je een leeuw? (informatief jeugdboek)

Jet Bakels

665 Illustraties van Philip Hopman, archief foto's

Leopold, Amsterdam 2007

ISBN 978 90 258 5127 9

Van dieren en mensen

670 Carl Hagenbeck

met 60 foto's

Nederlandse vertaling: Gos. de Voogt

Scheltens & Giltay, Amsterdam. (circa 1910)

675 *Wie man Tiere im Circus ausbildet*

Prof. Dr. Klaus Zeeb (dierenarts)

Illustraties van Renate Blank

Enke Verlag, Stuttgart 2001

ISBN 3-7773-1937-6

680

Haltung zum TIER und zu seiner HALTUNG

Stefan Pagels

Eigen uitgave, 2011

Bestelbaar via s.pagels@t-online.de

685

Richtlijnen Welzijn Circusdieren:

PDF Document: <http://www.vnco.info/RichtlijnenCircusdieren.pdf>

In boekvorm verkrijgbaar via het secretariaat van de VNCO.

Voorstel en raadsbesluit Gemeente Groningen:

Discussienotitie "Van kop tot staart" Dierenwelzijn in Groningen

Beschikbaar via het Raads Informatie Systeem (RIS) op www.gemeente.groningen.nl

Nr. 38, raad, voorstel/besluit, 20071031, Dierenwelzijnbeleid.

695 Omdat de directe URL naar het RIS van de Gemeente Groningen niet juist wordt afgehandeld door de webserver ontvangt u het document als bijlage.

Dierenrechtenactivisme:

AIVD rapport: http://www.aivd.nl/contents/pages/9294/dierenrechtenactivisme_in_nederland.pdf

700 TV reportage: http://eenvandaag.nl/index.php?module=PX_Story&func=view&cid=2&sid=31561

AIVD rapport 2009: <https://www.aivd.nl/@117838/item-117838>

Openbare orde en veiligheid (bij evenementen waaronder circussen):

TV reportage: <http://www.uitzendinggemist.nl/afleveringen/1302504>

705 Ministerieel Programma *Slim Geregeld, Goed verbonden* (ministerie EL&I): <http://www.sggv.nl/>

Aanvraagtraject vergunningen: <http://evenementassistent.nl/>

Ondernemingsdossier: <http://www.ondernemingsdossier.nl/>

Vereniging van EvenementenMakers: <http://www.vvem.nl/>

710 **Ministerie van LNV/EL&I:**

Bij de overgang van LNV naar EL&I is de inhoud van de LNV website gedeeltelijk verplaatst naar www.rijksoverheid.nl Daarbij is helaas een aanzienlijk deel van de informatie verloren gegaan. De Commissie Klassiek Circus beschikt over de oorspronkelijke digitale documenten u via omkaderde links kunt raadplegen.

715 **Antwoorden op kamervragen over circUSDieren 4 juli 2005:**

<http://www.minlnv.nl/portal/page?>

[_pageid=116.1640333&_dad=portal&_schema=PORTAL&p_news_item_id=20051](http://www.minlnv.nl/portal/page?_pageid=116.1640333&_dad=portal&_schema=PORTAL&p_news_item_id=20051)

http://www.klassiekcircus.nl/politici/infocentrum/20050704_antwoorden_kamervragen_circUSDieren.pdf

720 **Antwoorden op kamervragen over circUSDieren 16 oktober 2006:**

<http://www.minlnv.nl/portal/page?>

[_pageid=116.1640333&_dad=portal&_schema=PORTAL&p_news_item_id=20459](http://www.minlnv.nl/portal/page?_pageid=116.1640333&_dad=portal&_schema=PORTAL&p_news_item_id=20459)

http://www.klassiekcircus.nl/politici/infocentrum/20061016_antwoorden_kamervragen_circUSDieren.pdf

725 **Antwoorden op kamervragen over circUSDieren 6 februari 2007:**

http://www.minlnv.nl/cdlpub/servlet/CDLServlet?p_file_id=16954

http://www.klassiekcircus.nl/politici/infocentrum/20070206_antwoorden_kamervragen_circUSDieren.pdf

Antwoorden op kamervragen over circUSDieren 12 april 2007:

730 <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2007/04/12/circussen.html>

Kamerbrief over richtlijnen voor wilde dieren in circussen. De Raad voor Dieraangelegenheden ziet een rapport van de Vereniging van Nederlandse Circus Ondernemingen als eerste aanzet voor richtlijnen.

http://www.klassiekcircus.nl/politici/infocentrum/20070412_1_antwoorden_kamervragen_circUSDieren.pdf

735 **Antwoorden op kamervragen over circUSDieren 12 april 2007:**

http://www.minlnv.nl/portal/page?_pageid=116.1640321&_dad=portal&_schema=PORTAL&p_file_id=17847

Kamerbrief met antwoorden op kamervragen over dierenwelzijnsrichtlijnen voor circussen. De minister vindt het belangrijk dat de sector zelf richtlijnen ontwikkelt. Zij wacht initiatieven hiervoor af.

http://www.klassiekcircus.nl/politici/infocentrum/20070412_2_antwoorden_kamervragen_circUSDieren.pdf

740

Antwoorden op schriftelijke kamervragen over circUSDieren en dieractivisten 13 juli 2007:

<http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2007/07/13/inbreng-verslag-schriftelijk-overleg-richtlijnen-circussen.html>

http://www.klassiekcircus.nl/politici/infocentrum/20070713_1_antwoorden_kamervragen_circUSDieren

745

Antwoorden op kamervragen over circUSDieren (Belly Wien Utrecht) 13 juli 2007

<http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2007/07/13/belagen-wilde-dieren-in-circus.html>

http://www.klassiekcircus.nl/politici/infocentrum/20070713_2_antwoorden_kamervragen_circUSDieren.pdf

750

Antwoorden op kamervragen over circUSDieren (Moskou-Holiday in Alphen aan den Rijn) 4 feb 2009
<http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2009/02/04/kamervragen-over-verbod-circus-met-roofdieren-en-olifanten.html>

755 Antwoorden op Kamervragen over de in Almelo aangenomen motie 13 juni 2012:
<https://zoek.officielebekendmakingen.nl/ah-tk-20112012-2730.html>

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (OCW):

760 Antwoorden op kamervragen van het lid ouwehand (PvdD) over de financiering van de uitgave “Circus, een rijk verleden met een gouden toekomst” (uitgave van Nederlands Centrum voor Volkcultuur) 15 januari 2008:
<http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2008/01/15/vragen-van-het-lid-ouwehand-pvdd-over-de-financiering-van-de-uitgave-circus-een-rijk-verleden-met-een-gouden-toekomst.html>

765

Europees Parlement:

Aangenomen tekst P6_TA(2005)0386

<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2005->

770 [0386+0+DOC+XML+V0//NL](http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2005-0386+0+DOC+XML+V0//NL)

Rechtbank Groningen:

Uitspraak tegen het circusverbod van Gemeente Winschoten (LJN: BG1703)

775 http://zoeken.rechtspraak.nl/resultpage.aspx?snelzoeken=true&searchtype=ljn&ljn=BG1703&u_ljn=BG1703

Raad van State:

Uitspraak tegen het circusverbod van Gemeente Winschoten (LJN: BJ6075)

http://zoeken.rechtspraak.nl/resultpage.aspx?snelzoeken=true&searchtype=ljn&ljn=BJ6075&u_ljn=BJ6075

780

DEFRA, Department for Environment, Food and Rural Affairs

<http://www.defra.gov.uk/foodfarm/farmanimal/welfare/act/secondary-legis/circus.htm>

NB: De publieke enquête is wereldwijd gesaboteerd door dierenrechtenactivisten van Animal Defenders International door hun oproep met voorbeeldantwoorden.

785

Discussies over circUSDieren op internet:

<http://www.stormfront.org/forum/showthread.php/mdtb-voert-axie-tegen-kerstcircus-348837.html>

<http://www.veganisme.org/forum/viewforum.php?f=23&sid=eb604b360f862739ffac5fa128282891>

790 <http://www.circuswereld.nl/phpBB3/viewforum.php?f=3>

<http://www.circusleed.nl/forum/> (Dit forum is in juli 2007 om onbekende redenen offline gegaan.)

<http://www.amsterdam.pvda.nl/nieuwsbericht/3450>

<http://www.amsterdam.pvda.nl/nieuwsbericht.php/3911>

795

Commissie Klassiek Circus:

www.klassiekcircus.nl

www.klassiekcircus.hyves.nl

<http://www.facebook.com/commissie.klassiekcircus>

800

Ron Mikkenie, 27 oktober 2006, revisie. 7 november 2012.